

ПРИЛОЗИ

КОЛЕКТИВНА АДОПЦИЈА

Наше позитивно право, као и остала савремена права, познаје само индивидуално усвојење. Међутим у ранијим временима постојало је и усвојење читавих колектива. Дешавало се да једна организована група, племе или братство, прими у себе другу неку групу, адоптира је. Познато је колику је улогу играло усвојење као правни инструмент при проширивању примитивних крвних заједница и при прелажењу крвних заједница у територијалне заједнице. Тај процес је одавно обављен. Међутим код нас се налазе још свежи и интересантни трагови тога процеса. Ми се нећемо бавити питањима која су у вези са тим. Ми ћемо се ограничити да скупимо неколико факата, од којих неки још нису били објављени, а који могу бити од интереса за историчаре права и за социологе.

Случајеви да једно племе или братство усвоји читаво братство или породицу, и на тај начин изједначи у свему чланове усвојене групе са својим члановима, и сматра их за свој саставни део, нису били ретки код нас до недавна. Нарочито је интересантан случај адопције Мадежана у Бјелопавлићима. У селу Мадежима су живела три досељена братства: Прашчевићи, Вечковићи и Маликовићи. Два племенска огранка - колена, Петрушиновићи и Павковићи, нису Мадежанима давали део у неке комуне, пошто се они нису чврсто држали ни уз једне ни уз друге. Због оскудице радне земље, Мадежани су били упућени готово искључиво на сточарство, па су без пашних површина тешко живели. Сва њихова настојања да добију право коришћења неких планина остала су без резултата. Због тога они 1872 године покрену парницу код началства Бјелопавлићског, тражећи да их или Петрушиновићи или Павковићи пусте у своје комуне. Началство је расправило овај спор септембра месеца 1872. У архиву Валтазара Богишића у Цавтату налази се препис извода из записника началства Бјелопавлићског за 1872 годину под бр. 100 од 15 септембра, који гласи:

„Давија између Пет(ру)ушиновића и Павковића с'мадежанима око комуна поврх доње планине.

„Мадежала говоре ми смо дошли да стоимо умадеже има толико година, а висте Петушиновићи и Павковићи подије-

лили комун поврх доње планине, а нама дали нијесте дијела у тај комун.

„Петушиновићи одговарају ми знамо да је вама дио у тај комун, али ви је дио у Павковицу јер сте се звали Павковићи па ви ето дио с'њима.

„Павковићи одговарају мадежани стаје међу вама Петушиновићима, па им је дио с' вама у комуне.

„Петушиновићи питаше из опшег договора мадежане, оћетели ви мадежани потписати данас да сте по данас Петушиновићи. Мадежани одговорише издоговора здобре воље оћемо. И ми Петушиновићи дасмо вама Мадежанима дио у комуне с'нама, ће и нама и да ви је сваки управа с'Петушиновићима као и нама, и ако кад бише одустали мадежани од Петушиновића, да изгубе дио од комуна којег су добили од Петушиновића, и на то присташе obie партије.

„Били у судницу на ову погодбу између Петушиновића и Мадежане.

Потписујемо се
Петушиновићи и Мадежани

„Петушиновићи следују:

„Војвода Ристо Бошковић, кап. Радоја Пајовић, Коман. Мато Бошковић, Видо Бошковић, перјанин Бошко Шутон, барјактар Петар Шуњин. Стотинаш Томо. офицер Милош Тодоров, С. Јовица Бошков, Никола Радула Милованова, барјактар Максим Петров, поп Вучур ми се потписујемо за сву браћу Петушиновића.

„Мадежани: Томица Милаковић, Максим Пранчевић, Живко Вечковић и ми се потписујемо за сву нашу браћу.

„Сиедоци

„Началник С. Вукотић, капетан Јовица Радовић, кап. Драгоје Радојев, Поп Јован Јовановић, стотинаш Ташо Микоњин, овицијер Максим Петров, овицијер Лазар Марков, овицијер Ристан Петков, перјанин Рашко Раев. Сиедок писар Јагош Радовић”.

Из горњег акта се види да се овде ради о адопцији три усељеничка братства која је економски условљена. Маликовићи, Пранчевићи и Вечковићи населили су се у Мадеже пошто су два огранка племена бјелопавлићког међусобом поделила комуне. Мадежани због тога нису могли имати своје комуне, па самим тим ни развити сточарство које је требало, с обзиром да нису имали довољно зиратне земље, да им буде основна привредна грана.

После ове нагодбе Мадежани се укључују у Петрушиновиће, зову се Петрушиновићи, припадају војним и грађанским установама Петрушиновићким, примају поред главне славе и предславу Марковдан и у свим селима где се доцније расељавају својакају се с Петрушиновићима и с њима су у истим кметијама, капетанијама, имају заједничке скупове, договоре.

Процес усвајања мањих или већих група, братстава и племена, као и међусобно удруживање и братимљење слабијих, и прибијање слабијих уз јаче, јасно се може пратити у неким братствима као

и при настајању и развиту неких племена у Црној Гори, која су стварана у периоду турске владавине. Разни су начини на које се то стапање обавља.

Кад жена остане удовица, па се са децом врати у род, код оца и браће, и деца ту порасту, и стално се настане, онда их обично назову презименом ујчевине, деца узму славу, кумове и друге обичаје мајчине родбине, изравнају се у сваком погледу са братством, селом и племеном и потпуно укључе у нову заједницу. Претка данашњих Миљевића, у Подвраћу у Бјелопавлићима, Мила, довела је мајка, која је била удата у Загорак у Пјешивце, кад се као удовица вратила код родитеља. И Миле и његови потомци стално су се настанили у Подвраће, сродили се с Вујадиновићима, од којих је била Милова мајка. Они су се потпуно стопили с браћом и племеном у коме живе и с њима се изједначили у правима и дужностима. Пре рата било их је у Подвраћу око 15 кућа (1).

Има примера где до срођавања не дође потпуно, већ братство траје дотле док једна или обе стране осећају потребу за њим. Такво братство налазимо између Тмуша и Милекића у Сопатници, код Пријепоља. Један Тмуша је пре двеста година убио неког Милекића, па после узео његову удовицу с два сина — Милекића. Деца су одрасла међу Тмушама, настанила се међу њима и била прозвана Тмушама, као што се звао и њихов очух. Примили су славу Тмуша, окумили њихове кумове. Од два сирочета, током времена, намножило се јаче братство. Знајући за своје порекло, Милекићи се издвоје од Тмуша, кад су ојачали, врате старо презиме и славу својих предака (2).

У Бјелопавлиће се на пример још од XV века почињу усељавати разна мања и већа братства из других црногорских племена. То усељавање траје све до половине XIX века. Сва су та усељеничка братства током времена сродила с племенским језгром, које по предању чине потомци бијелог Павла, прижила славу, обичаје, племенско име, изједначила се у правима с племеницима.

У Бјелопавлиће се уселило 51 братство са око 500 кућа, домова, и чинили су једну петину племена (3). Међу усељеничким братствима било је и бројних као што су напр. Распоповићи у Мартинићима, Ковачевићи у Доловима и Пољацма, али се та братства никад нису међу собом повезивала у циљу стварања неке посебне заједнице која би се супротстављала племенском језгру. Примајући племенска обележја, име, славу, обичаје, ношњу, изједначавајући се у правима коришћења племенских комуна, вода, шума, пашњака, улазећи у војне формације, дошљаци су били усвајани од стране племена и у сваком погледу третирани као његови пуноправни чланови. У народу је остала само традиција о томе која су

(1) Петар Шобајић, Племена Бјелопавлићи, Насеља и порекло становништва, књига XV, Београд, 1923, стр. 194.

(2) Из рукописних бележака Сретена Вукосављевића.

(3) П. Шобајић, Племена Бјелопавлићи, Насеља и порекло становништва, књига XV, Београд, 1923, стр. 199.

се братства у племе уселила, и то је сећање све више ишчезавало. Тако се зна да су Брајовићи, врло бројно братство у Бјелопавлићима, примили нека усељеничка братства, али већ одавна нико не уме рећи ко води порекло од тих усељеника (4).

Кучи су били јаки и добро организовано племе с унутрашњом поделом на Старокуче и Дрекаловиће. У ту су се заједницу с времена на време укључивали и Арбанаси настањени у Затријепчу, Медуна и другим селима ондашње територије племена. Иако се у току заједничког живота, борби са суседним племенима, Турцима и Арбанасима, било изградило осећање међусобног братства с облицима понашања које налазимо код родовских заједница, Кучи су били врло разнородни. Док су Дрекаловићи водили порекло од једнога претка, дотле су Старокучи били заједница већег броја чистих и сложених братстава. Др. Јован Ердељановић (5) је нашао код Старокуча врло изразитих примера стапања разнородних братства у једно. То стапање је тако потпуно извршено да је тешко било одвојити делове тих сложених братстава. „Чак су трагања у том правцу наилазила и на осетљивост људи“. Ердељановић је међу Старокучима нашао трагове од педесет пет разних братстава, док их је у време његовог испитивања било само дванаест. Слабија братства удруживала су се у једно, да би се на тај начин успешније супротстављала јачима, која су их угрожавала. Као изразите примере таквог спајања Ердељановић наводи стапање Бакечевића и Бањовића, старих Криводољана - Мркоњића и доцније досељених Љубановића. Према Дрекаловићима старокучка братства су се окупљала око својих ужих интереса, стварала „јачицу“ према „јачици“ и створила рођачку заједницу, док су се у исто време исто тако осећали члановима шире племенске заједнице и понашали се тако.

Понекад се то стапање разнородних група изврши само делимично. Васојевићи, потомци Васови, проширили су своју територију у току XIX и XX века на још три раније уобличене територијалне и етничке целине, које су улазиле у састав племена и осећале се припадницима његовим, али не потпуно. Величани који носе територијално име, били су изградили не само територијалну заједницу, већ и заједницу братстава и ако је то друштво било састављено од разнородних шаљских и цеклинских родова (6). Шакулар је исто тако заједница разних стариначких и усељеничких родова (7). Ашани који до 1912 живе углавном под Турцима, окупљају се, и пре и после ослобођења од Турака, око заједничког имена и заједничких интереса, без обзира што њихов састав чине старинци и усељеници готово из свих крајева Црне Горе (8). Све три

(4) Петар Шобајић, Плење Бјелопавлићи, Насеља и порекло становништва, књига XV, Београд, 1923, стр. 273.

(5) Др. Јован Ердељановић, Кучи, племе у Црној Гори, Српски етнографски зборник, књига VIII, стр. 165, 205, 207.

(6) Др. Радосав Вешовић, Плење Васојевићи, Сарајево, 1935, стр. 239—240.

(7) Исто, стр. 242, 244.

(8) Исто, стр. 244—255.

ове групе ослањале су се на Васојевиће кад год им је била потребна њихова помоћ, кад год су били утрожени од суседних Арбанаса или турског насиља, уклопиле се у племе приликом померања државне границе, узеле име Васојевић као своје, поносиле се тим именом као својим, али су и поред тога остале више и чвршће везане за своје уже локалне, групне интересе. Ако су кад били угрожени локални интереси Величана, Шекулараца, или Ашана од стране Васојевића — Васових потомака, онда су се осећали ближе и присније Величанин и Величанин, Шекуларец и Шекуларец, Ашанин с Ашанином, и таква осећања се нису крила. Такве манифестације су нарочито долазиле до изражаја при избору месних органа власти и народних посланика између два светска рата.

Према испитивањима Светозара Томића и Андрије Лубурића, племе дробњачко је врло старо. На основу сачуваног предања, које је Св. Томић забележио пре више од 50 година, најстарији познати становници Дробњака су Милашиновићи, Џукићи, Курепи, Вуковићи и Мољевићи. „Прича се да је цео Дробњак с огњишта ове четири куће ватру пропирио”. Али основицу племена ипак нису чинила та три братства, за која не знамо да ли су била у крвном сродству, него доцнији досељеници: Вуловићи, Бурђићи, Косорићи, Томићи и Церовићи, који су се у Дробњак уселили у XVI или XVII веку. долазећи, после утврђивања Турака у Никшићу, из Рудина у Дробњак. Према предању које је Св. Томић забележио, ове су породице бежале од Турака из околине Травника, после пропасти Босне, задржале се у Рудинама, Никшићким, па се и одатле кренуле склањајући се од никшићких Турака. Томић претпоставља да су те породице биле у неком крвном сродству, што се може закључити из заједничког сељакања и заједничке славе (9). Ових пет породица, према изнетим подацима о Дробњацима, основица су племена, оне су његови организатори, јер се, према Томићу, око њих окупљају и њих слушају не само доцнији усељеници већ и она стариначка братства која су они ту затекли. Ако се ослонимо на предање, онда су досељеници из Рудина већ дошли као јака и организована група, највероватније, као једно јако братство које је могло и староседеоцима да наметне одлуке о прихватању заједничког имена и заједничке славе као племенских обележја. Ко од староседелаца и дошљака не би усвојио такву одлуку, није могао бити становник племена, него се из племена морао иселити. Одредба о оваквом услову за улазак у племе била је у пуној важности све до половине XIX века (10). Многобројна разнородна братства окупила су се кроз неколико векова око племенског имена и заједничке славе стварајући фикцију о заједници крвног сродства. За читавих десет векова трајао је процес усељавања и стапања досељеника с племенским језгром. Према А. Лубурићу, у Дробњак се уселило толико много породица да је приликом испитивања нашао више од две стотине разних

(9) Светозар Томић, Дробњак, Српски етнографски зборник, књига IV, Београд, 1902, страна 436.

(10) Исто, стр. 438—9.

усељеничких родова (11). Срођавање је међутим било такво да је Дробњак средином XIX века био једно од најорганизованијих племена у Црној Гори, бројно јако и компактно. Од половине XIX века, кад почиње насељавање ускока из околних племена и с турске територије, Дробњак је све више територијална заједница с облицима понашања родовске заједнице.

Без обзира што су усељеници у току неколико векова били знатно бројнији, језгро племена Лимљанског у Црмници чинила су три стара братства, Цаковићи, Драчећићи и Клисичи. Око тога језгра се окупило много ускока из околних племена и њих су Лимљани не само радо примали, већ су их нагнали да ступе у племенску заједницу. Ј. Ердељановић каже: „Ни у једном црногорском племену нема сразмерно тако много породица, које су пореклом од ускока и од избеглица „од крви“ колико у Лимљанима. Али ма колико да их је бивало много, они су увек, као што рекосмо, наилазили на јако племенско језгро од старих братстава, који су их, као што тврди народно предање, шта више и силом нагонила да ступе у њихову племенску заједницу” (12).

Догађало се да братству или племену запрети потпуно истребљење у међусобним крвавим обрачунима. Тада се појави треће братство или племе као заштитник слабијега, па прими на себе обавезе слабијега, пустиштићенике на своју територију да се стално настане, што је значило да племе које слабијега узима у заштиту у исто време ступа у непријатељске односе с непријатељима штићеника, свети њихову крв, те на тај начин дође и до братимљења и срођавања разнородних елемената.

„Ако се види да је једно јаче плими надвладао слабије и хоће да га уништи, тада се умијешају друга племена да заштите слабије. Уосталом, због тога, се још одавно мања племена и села међу собом удружују да би се у даном случају изједначили с већима. Дешава се некад и то да онај који има право и дужност да се освети, ако је из слабе породице, а кривац из јаке и у сусједству, побегне у другу општину и отуда гледа да се освети“ (13). Што опет значи да општина, братство или племе која приме оваквог усељеника, примају у исто време и непријатељство са братством односно племеном у коме усељеник треба некога да убије, да би осветио крв.

У селима у Македонији наилазили смо на неке облике понашања који су својствени селима која су у исто време и родовска и територијална заједница. Кад у селима Кочанског среза домаћин жени сина, зове цело село на свадбу. Овај је обичај био својствен само братственичким колективима, где су братственички односи били чврсти и обичаји добро чувани. Заснивање територијалних заједница на неким принципима карактеристичним за родовске зајед-

(11) Андрија Лубурић, Дробњаци. Београд, 1930, стр. 46 и 104.

(12) Др. Јован Ердељановић, Стара Црна Гора, Етнографски зборник, књига XXIX, Београд, 1926, стр. 199—200.

(13) Вук Караџић: Црна Гора и Вока Которска, Београд, 1853, стр. 77 и 78.

нице често налазимо нарочито код Шиптара и Црногораца. У селу Малешеву, код Гњилана, била је забрањена међусобна удадба и женидба исто онако доследно као да се радило о једнокрвном селу с једним јединим братством. Тек кад би се поједине породице иселиле и засновале засеок, покушале би ту забрану да изиграју, изговарајући се да више нису у саставу села, па самим тим ни у обавези да се држе забране (14).

Племена која настају у Црној Гори у другој половини XIX века изразито су територијалне заједнице. Племена: Бањани, Пива и Пољско племе настају тек после Берлинског конгреса, кад су територије на којима су та племена настала припала Црној Гори. Ни једно од ових племена није крвна заједница. Такве заједнице у то време нису биле ни племена за која се претпостављало да су се најмање мешала, као Пипери и Бјелопавлићи, где је традиција о заједничком претку била жива. Новонастала племена имитирају крвне заједнице, иако се углавном окупљају око заједничких земљишта које су економска основица становника једне одређене територије.

Становништво племена Бањанског чинила су 72 разна рода усељена у Бањане за последњих двеста година. То је мешавина разних породица из Црне Горе, Боке Которске, Херцеговине и Старе Србије (15). Без сваке сумње овде би племе настало раније без обзира на разнородност становништва, али ни овде ни нигде другде где је турска власт чврсто стајала и где су становници били у потпуној економској зависности од аграрних господара, као што су били Бањани, није могло доћи до племенске самоуправе. Тек пошто су делимично ослобођени 1856 Бањани се окупљају ради заштите територије на којој су живели, стварају племенску самоуправу и до званичног присаједињавања њихове територије Црној Гори, после Берлинског конгреса, Бањани много не слушају ни Цетиње ни Турке. За то време они су се правно учврстили на атару који је раније припадао њиховим аграрним господарима, организовали се у племе и преко племенске скупштине и њених органа решавали унутрашња питања, штитили и организовали своје шуме и пашњаке. Окупљени око заједничких интереса Бањани су ишли за тим да се међусобно што више зближе. У тим настојањима они су отишли дотле да се братимимо цело племе симболичним мешањем крви племеника у једној каменици (16).

Племе Пољско у Потарју је најмлађе нама познато племе код нас. Настало је после 1886 кад је територија тога племена на основу одлуке Берлинског конгреса од 1878 предата Црној Гори, односно пошто су црногорске власти ту територију населиле. Иако је у осло-

(14) Марко Вујадиновић, Село као територијална заједница (у рукопису).

(15) Светозар Томић, Бањани, Српски етнографски зборник, књига XXXI, Београд, 1949, стр. 324.

(16) Петар Шобајић, Племена Вјелопавлићи, Насеља и порекло становништва, књига XV, Београд 1923, стр. 258.

бођеним селима, пре устанка од 1875 кад је раја, готово без изузетака, пребегла у Црну Гору, живео знатан број црногорских братстава, чак и јаких са по 150—200 кућа, као што су били Добројевићи, племе није настало нити је могло настати у условима потпуне економске и политичке зависности раје од аграрних господара. Пољска се раја почиње окупљати око једног имена и заједничких интереса тек од 1875 до 1886, док се налазила у склопу Црне Горе. Као раније чифчије усташа пољски претендују на повратак у села која су напустили, кад ова буду ослобођена и сматрају се најпречима у праву да им се додели ослобођена земља. Око те политике и око једне војне јединице, формиране од самих усташа, окупљају се Пољани и ми ту видимо прве зачетке њиховог племена, али оно настаје тек на ослобођеној територији, кад су се за то настајање створили услови.

Ослобођена територија, од Шишког језера на Бјеласици до манастира Добриловина, налазила се у пограничном појасу целом својом дужином од око 40 км. Река Тара је углавном била граница чију су десну обалу држали Турци. То је био веома осетљив сектор границе како због свакодневних пограничних сукоба тако и због планова којима су се Црногорци морали руководити. Ослобођену територију је, ради тога, требало што је могуће гушће населити; раније чифчије, навикнуте да се „лажу” с Турцима што јаче, освежити новим насељеницима непомирљивим турским непријатељима и на тај начин не само обезбедити границу од упада, него ту, на том важном сектору, имати у свако доба мобилну војну јединицу уколико бројнију и борбенију утолико боље. Насељавање ослобођене територије се због особитог значаја поверава Јевти Николићу, члану великог суда, бившем начелнику жупском и никшићком, човеку који је имао врло много искуства у пограничним пословима и одлично познавао племенски живот и организацију племенских и сеоских атара. Николић је извео насељавање пољских села с пуно успеха. Поред бивших чифчија, пољских усташа, Николић је населио велики број породица готово из свих племена Црне Горе и знатан број породица из Санџака. Он је све насељенике имовински изједначио, додељујући на сваку мушку главу шест рала радне земље. Вишак земље у сеоским атарима, пашњаке и шуме остављао је као сеоске комуне о којима треба да се старају села као колективни власници. Из целокупног земљишног фонда Николић је издвојио високе пашњаке и сву четинарску шуму и оставио као заједничку својину племена. Сеоски и племенски комуни чинили су економску основицу како појединих села тако и свих села заједно. Око њих се окупљају села и сеоске скупштине, појединачно и сва села заједно, кад је у питању племенски комун. Иноплеменици су се нашли окупљени око заједничких интереса како у селима тако и у племену што је деловало на њихово зближавање. Поред овога, војна организација се поклапала с племенском, па је и она, с обзиром на готово свакодневне борбе на гра-

ници, збијала редове Пољана. Упоредо су ницале и друге племенске установе: школа, зборно место племенске скупштине, бапољана и др.

Сучељени с љутим прекотарским муслиманима, Пољани су с њима имали свакодневне кржаве обрачунае. Притицало је у помоћ село селу, братство братству. Понашали су се у таквим приликама као да су крвни ородници. Сваки се Пољанин осећао дужним да освети убијеног Пољанина, ако је убиство учинио Турчин, ма из кога села или братства убијени био.

За један релативно кратки период Пољани су се међусобно тако чврсто повезали и остали припадницима племена да се осећање такве припадности манифестовало како у жељи сваког појединца да се племе добрим гласом и именом истакне, више чак и од матичних племена појединих братстава, тако и у међуплеменским споровима. Тако би Васојевић, Морачанин, или који било други, настањен у племену пољском, у спору са својим крвним сродницима из матичног племена у првом реду заступао интерес племена пољског. Спорова са суседним племенима било је више и никад се није догодило да опуномоћеник, Васојевић, насељен у Пољима, не заступа интересе Пољана доследно и поштено у спору са Васојевићима, одакле је досељен. Исти је случај био приликом спорова с Морачанима и Шаранцима, где су племе заступали и пуномоћници родом из тих племена. Кад су прекотарски потурчењаци убили познатог пољског јунака Јована Дробњака племе је решило, на општи захтев, да Јована свете сва братства из племена. И заиста, Јована је осветила једна јединица изабраних Пољана које су делегирала поједина братства.

Богдан Шарановић
